

Adrian SZELMENCZI*

Drepturile minorității maghiare din România, de la politica „de tip vitrină” la un sistem pozitiv de păstrare și dezvoltare a identității etno-culturale

Conform datelor oficiale, minoritatea maghiară din România este unul dintre cele mai numeroase grupuri minoritare din Europa, atât în ceea ce privește cifrele absolute, cât și în ce privește ponderea. Din punct de vedere teritorial, maghiarii sunt concentrați preponderent în zona Transilvaniei, un teritoriu care a intrat oficial sub administrație românească în urma tratatelor de pace semnate la sfârșitul primului război mondial. La mai bine de 100 de ani de când România își exercită suveranitatea asupra unor teritorii cu o importantă prezență maghiară, este valabilă concluzia unor cercetători¹ conform căreia, una dintre principalele caracteristici ale acestei comunități este puternicul simț al propriei identități, fapt care a făcut-o să reziste presiunilor asimilaționiste exercitate de statul român de-a lungul istoriei, i-a asigurat o bună capacitate de mobilizare politică (care, la rândul ei, le-a asigurat o prezență constantă în Parlamentul României, peste locul asigurat din oficiu reprezentanților minorităților naționale). Toate aceste aspecte i-au asigurat în cele din urmă minorității maghiare supraviețuirea pe teritoriul României.

După 1989, relația statului român cu minoritatea maghiară a devenit o temă-cheie în procesul de democratizare a țării și a fost constant monitorizată de către instituțiile internaționale. La fel ca în 1919, când, prin *Tratatul dintre principalele puteri aliate și asociate și România*, țara noastră și-a asumat o serie de condiții cu privire la protejarea minorităților naționale și, în anii '90, accesul la instituțiile euro-atlantice a fost condiționat normalizarea relațiilor cu grupurile minoritare, în special cu minoritatea maghiară și cea romă.

Procesul de democratizare, început după 1989, a fost puternic influențat de diversitatea etno-culturală specifică României. Mircea Kivu și Gabriel Bădescu observau în Prefața unui Barometru al relațiilor interetnice că tranziția spre democrație e mult mai dificilă în cazul statelor în care există un clivaj etnic major, deoarece procesul de negociere dintre diferiții actori sociali este mult mai anevoios și are nevoie de optimizări continue. Actorii politici implicați în acest proces devin mult mai susceptibili în a folosi o retorică naționalistă, iar, în cazul României, aceasta a fost direcționată în special împotriva maghiarilor, evreilor și romilor.²

* *Doctorand, Școala Doctorală Filozofie, Științe Politice, Sociologie, Universitatea de Vest, Timișoara.*
 Email: adrian.szelmenczi@gmail.com
 Manuscris primit la 25 iunie 2021

1 Cathy O'Grady, Zoltán Kántor, Daniela Tarnovschi, *Maghiarii din România*, Centrul de Documentare și Informare asupra Minorităților în Europa – Europa de Sud-est (CEDIME-SE), Cluj, 2001, p. 16.
 2 Gabriel Bădescu, Mircea Kivu, Monica Robotin, „Barometrul relații etnice. 1994-2002. O perspectivă asupra

Anul 2021 găsește România în, probabil, cel mai favorabil context istoric: este o democrație consolidată, este stat membru al Uniunii Europene și NATO și are un standard ridicat de protecție a drepturilor omului. Pentru a ajunge în acest punct, a fost necesar să îndeplinească condiții importante în ceea ce privește consolidarea sistemului democratic și a statului de drept, inclusiv în ceea ce privește respectarea drepturilor minorităților naționale. Există așadar numeroase voci care, nu în mod nejustificat, plasează România în rândul țărilor care au rezolvat problemele minorităților naționale, și mai ales ale celei maghiare, într-un mod exemplar. Consolidarea drepturilor minorităților naționale este, însă, un proces continuu, care necesită reevaluări periodice. Astfel, la mai bine de zece ani de la aderarea la Uniunea Europeană, este necesar să aruncăm o nouă privire asupra modalității în care România își respectă angajamentele asumate în timpul procesului de îndeplinire a condițiilor de aderare.³

În acest context, volumul coordonat de Gyula Fábíán⁴ este un foarte interesant compendiu, care prezintă atât cadrul normativ și standardele interne și internaționale cu privire la drepturile minorității maghiare, cât și evoluția istorică și situația la zi în câteva domenii care au relevanță maximă în ceea ce privește aspirațiile acestora de preservare a identității etno-lingvistice și culturale. Un amplu spațiu este acordat și prezentării unor modele de bune practici în protecția minorităților naționale în state cu situație demografică similară cu cea a României.

Lucrarea este împărțită în șapte capitole: „Capitolul I. Educația în limba maghiară” (autori: András Bethlendi și Zsolt Ilyés), „Capitolul al II-lea. Drepturile lingvistice în administrația publică” (autor András Bethlendi), „Capitolul al III-lea. Folosirea limbii materne în justiție” (autor Andrea Bogdán), „Capitolul al IV-lea. Autonomia culturală” (autor Bálint Kovács), „Capitolul al V-lea. Folosirea simbolurilor” (autor Előd Pál), „Capitolul al VI-lea Autonomia teritorială” (autor Gyula Fábíán) și „Capitolul al VII-lea Retrocedarea bunurilor naționalizate de la cultele religioase minoritare” (autor Emőd Veress). În cele ce urmează, voi face o scurtă prezentare a principalelor teme de maximă relevanță pentru minoritatea maghiară, tratate în prezentul volum.

Dreptul la educație

Avându-i ca autori pe András Bethlendi și Zsolt Ilyés, acesta este cel mai amplu capitol al cărții, domeniul abordat fiind, de altfel, unul extrem de complex. În partea introductivă, autorii punctează cu privire la relevanța domeniului și fac o scurtă trecere în revistă a cadrului normativ intern și internațional. Astfel, dreptul la educație în limba maternă este statuat într-o multitudine de documente internaționale, cum ar fi *Declarația ONU asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice* sau *Convenția UNESCO cu privire la lupta împotriva discriminării*

climatului internet din România”, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj 2005, p. 9.

3 Una dintre condițiile de aderare stabilite prin criteriile de la Copenhaga era „stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și respectarea și protejarea minorităților;” (cf. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html, accesat la 1.07.2021).

4 Dr Gyula Fábíán (coord.), *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, Editura Hamangiu, 2020.

în domeniul educației și este de asemenea subiect la Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.

Pornind de la premisa că, în mod firesc de altfel, educația în limba maghiară este una dintre cele mai importante aspirații ale acestei comunități, cei doi autori arată că domeniul este relevant în ceea ce privește protecția împotriva asimilării. Dincolo de aceasta, educația are un rol esențial în crearea unui cadru social și instituțional care să încurajeze respectul reciproc, iar politicile educaționale reprezintă un indicator cu privire la angajamentul statelor în ceea ce privește protejarea drepturilor fundamentale ale omului și aplicarea principiilor democratice. Din punct de vedere istoric, România a parcurs drumul de la un sistem educațional „asimilator și puternic discriminatoriu la un sistem oportun de preservare și dezvoltare a identității și comunității maghiare din România”.⁵ Etapele acestei evoluții sunt importante în demersul de a înțelege aspirațiile minorității maghiare din România, de aceea le voi aborda succint în cele ce urmează.

Deși în opinia unor experți, situația și proporția minorității maghiare reclamă intrarea României în logica unei „societăți plurale”⁶, această idee a fost puternic contestată și exclusă complet din arhitectura constituțională a statului. Astfel, tradiția constituțională românească acreditează chiar și în zilele noastre ideea unui stat național clădit pe baze etnice. Această viziune cu privire la fundamentele instituționale a avut puternice influențe în ceea ce privește politicile de protecție a minorităților naționale (inclusiv în ceea ce privește politicile educaționale) și a generat permanente tensiuni cu minoritățile naționale.

Astfel, Constituția din 1923 a fost, arată autorii, de orientare evident naționalistă. Deși noua lege fundamentală a reprezentat un progres față de cele anterioare în materie de drepturi ale minorităților naționale, ea nu era complet adaptată noilor realități demografice ale României „Mari”, care avea de administrat o importantă diversitate etnică: aproximativ 29% din populație era reprezentată de minoritățile naționale.⁷ Astfel, autorii accentuează că toate legile privind educația ale perioadei au creat un cadru discriminatoriu, au interzis unei categorii de etnici maghiari să se înscrie la școli cu predare în limba maghiară (aceia categorie care, potrivit autorităților române și-au pierdut originea românească prin maghiarizare) și au devenit o modalitate prin care România să planifice o asimilare masivă a maghiarilor.

Procesul de românizare a fost oprit după cel de-al doilea război mondial de autoritățile sovietice, care, în mod nu neapărat surprinzător, au creat un cadrul legislativ generos pentru minoritățile naționale și a pus în aplicare toate revendicările maghiarilor care, până atunci, fuseseră sistematic refuzate. Situația, sub acest aspect, se înrăutățește din nou după 1956, care rezultat al Revoluției anticomuniste maghiare.

Până în 1989, arată autorii, are loc o scădere drastică a înrolării maghiarilor în învățământul de limbă maghiară, cu toate că populația a crescut, în special din cauza politicilor pronataliste. Deși la nivel normativ dreptul la educație era bine reglementat,

5 András Bethlendi și Zsolt Ilyés în *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, p. 126.

6 Pentru cadrele constituționale care descriu societățile plurale versus comunitățile naționale, vezi Gabriel Andreescu, *Națiuni și minorități*, Polirom, Iași, 2004.

7 Gabriel Andreescu, *Schimbări în harta etnică a României*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj 2005, p. 31.

restricționarea accesului maghiarilor la învățământul în limba maternă se făcea, în general, prin intermediul legislației secundare. Învățământul profesional a fost practic desființat, iar învățământul universitar a fost puternic restricționat. De exemplu, după contopirea Universității Bolyai de la Cluj cu Universitatea Victor Babeș au rămas un număr substanțial mai mic de discipline care să fie predate în limba maghiară.

Perioada de după 1989 nu numai că nu a adus imediat schimbările așteptate de minoritatea maghiară, dar revendicările acesteia au fost puternic contestate. Noile autorități de la București nu au îmbunătățit substanțial legislația. Geografia și istoria au continuat să fie predate doar în limba română. Mai mult decât atât, revendicările legate de reînființarea Universității Bolyai la Cluj au fost constant respinse de autoritățile române, iar revendicările legate de înființarea unei universități de stat în limba maghiară au fost, în mod eronat și nedrept, considerate ca fiind tentative de segregare și de enclavizare.⁸ De altfel, nici la această dată aceste revendicări nu au fost soluționate.

Legea învățământului care este actualmente în vigoare, datează din 2011 și, consideră autorii, deși oferă garanții satisfăcătoare pentru minoritatea maghiară, există numeroase probleme în ceea ce privește aplicarea ei. Atinsă doar tangențial în acest capitol, o problemă serioasă este legată de modalitatea de predare a limbii române pentru copiii de etnie maghiară care cresc într-un peisaj lingvistic exclusiv maghiar și de faptul că etnicii maghiari și români primesc la examenele de limba română aceleași subiecte spre rezolvare. Bethlendi și Ilyés demonstrează convingător că elevii maghiari sunt supuși unui tratament care este susceptibil a fi considerat discriminare indirectă și citează o statistică care ar trebui să dea de gândit autorităților publice, politicienilor și activiștilor de drepturile omului deopotrivă: în anul 2018 rata de promovare la Bacalaureat în rândul maghiarilor a fost de numai 56% (față de nivelul general de 63%) dar, în cazul în care nu ar fi fost luate în considerare rezultatele la disciplina Limba și literatura română, rata ar fi fost de 80% , deci substanțial peste media pe țară.⁹ Asemenea rezultate sunt și o consecință a faptului că în România, legiuitorul pornește de la premisa că o limbă străină se poate învăța la nivel nativ în cel mult 8 ani.

Problema peisajului lingvistic în instituțiile de învățământ bilingve este departe de a fi rezolvată în unele locuri, iar acest lucru se datorează și acțiunii unor prefecți, în vădită neconcordanță cu angajamentele asumate de România cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale. Autorii studiului arată că aceste aspecte sunt susceptibile să aibă influențe importante asupra dezvoltării copilului, școala fiind primul spațiu instituțional în care elevii se întâlnesc cu politicile lingvistice ale statului. Cazul de la Târgu Mureș este unul simptomatic în ceea ce privește refuzul autorităților locale de a asigura un peisaj bilingv, în ciuda unor inițiative locale în acest sens.

Istoria acestor revendicări este relativ lungă și nu întotdeauna lipsită de incidente. De exemplu, în iunie 2013, refuzul conducerii Gimnaziului Liviu Rebreanu de a afișa inscripții bilingve în interiorul școlii (în contradicție cu o hotărâre a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării) a generat conflicte între părinții copiilor de etnie

8 Conducerea Ministerului Educației Naționale din 1998 aprecia la acea vreme că nicăieri în lume nu există asemenea universități, afirmație care era, în mod evident, falsă.

9 András Bethlendi și Zsolt Ilyés, op.cit. p. 56

română și a celor etnie maghiară, care au fost aplanate cu ajutorul poliției.¹⁰ La această dată, arată autorii studiului, problema este departe de a fi rezolvată. Deși Consiliul Local al Municipiului Târgu Mureș a adoptat o hotărâre¹¹ menită să vină în întâmpinarea revendicărilor maghiarilor, aceasta fost atacată în instanțele de contencios administrativ de către Prefectul Județului Mureș și, din cât se pare, ea a fost invalidată. Se vede așadar că, mai ales în zone în care minoritatea cu maghiară este foarte numeroasă, dar nu în majoritate (cum e cazul Târgu Mureș, unde ponderea acesteia se apropie de 50%), inițiativele locale care vin în întâmpinarea revendicărilor maghiare sunt contestate de trimișii guvernului în teritoriu și, în cele din urmă, ajung să fie invalidate de instanțe.

În ciuda acestor neajunsuri prezentate mai sus, opinia autorilor este că statul român a progresat enorm în domeniul educației pentru maghiari. Ei își exprimă speranța că evoluția nu s-a oprit aici. În fapt, este posibil ca actualul model din România să fie cel mai bun posibil în condițiile date, dat fiind că, în acest moment, apreciază autorii capitolului, există o asimetrie profundă în ceea ce privește cunoașterea culturii celuilalt: cetățenii români nu cunosc aproape nimic despre cultura maghiară și despre minoritățile naționale în general. Astfel, pe lângă faptul că toate interacțiunile sociale interetnice se desfășoară aproape exclusiv în limba română, inclusiv în localitățile în care maghiarii sunt majoritari, etnicii români adeseori reclamă un disconfort atunci când în jurul lor se folosește limba maghiară. Din acest punct de vedere, autorii recomandă modelul finlandez de societate plurală, model care este menționat în majoritatea capitolelor cărții.

Drepturile lingvistice

Pe lângă învățământul în limba maghiară, posibilitatea folosirii limbii materne în spațiul public, inclusiv în relația cu autoritățile publice, este un deziderat important al minorității maghiare. Drepturile lingvistice sunt subiect al unor documente semnate și ratificate de România: Recomandarea 1201 a Consiliului Europei¹², Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale și Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

András Bethlendi, autorul capitolului, arată că această revendicare de a folosi limba maternă în relația cu autoritățile publice nu e legată de necunoașterea limbii române, ci reprezintă un indicator cu privire la acceptarea și recunoașterea culturii maghiare în societatea românească. Aș susține această observație, mai ales în lumina contra-argumentelor aduse acestui deziderat: în general, acestea afirmă că în spațiul public doar limba română trebuie să fie folosită și fixează ca punct de sprijin textul Constituției României care statuează o singură limbă oficială. De altfel, și Monica Robotin observa în „Barometrul relațiilor interetnice 1994-2002” că, „conform opiniei majorității prezența minorităților în sfera publică este greu de acceptat”, iar statutul lor ca subiecți ai unor

10 <https://jurnalul.ro/stiri/observator/incidente-interetnice-intre-parinti-la-un-gimnaziu-din-targu-mures-646171.html>, accesat în iunie 2021.

11 Consiliul anterior refuzase să o facă, ba mai mult, a interzis printr-o circulară internă amplasare de inscripții bilingve în școlile din oraș.

12 Ca anexă la Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară.

drepturi politice este puternic contestat.¹³ Astfel, se confirmă raționamentul conform căruia crearea unui spațiu public multilingv este, în sine, o miză pentru crearea unui mediu tolerant față de minoritățile națională.

Evoluția drepturilor lingvistice este similară cu cea a dreptului la educație. Inițial, noua administrație românească instaurată în teritoriile alipite prin tratatele de la sfârșitul primului război mondial a eliminat aproape complet posibilitatea folosirii limbilor minoritatea în relație cu administrația publică. Mai mult decât atât, în perioada interbelică, au fost epurați funcționarii publici de etnie maghiară, prin condiționarea păstrării locului de muncă de promovarea unor examene de limba română.

După cel de-al doilea război mondial, situația s-a îmbunătățit considerabil, însă o dată cu promovarea unei ideologii național-comuniste aceasta s-a deteriorat din nou. Astfel, după 1971 au fost interzise indicatoarele bilingve, urmând ca de la sfârșitul anilor '80 să fie interzisă folosirea toponimelor maghiare inclusiv în presa de limbă maghiară din România. După 1989, în urma unui lung și tensionat proces de negociere, s-a adoptat, în anul 2001, o lege a administrației publice care reglementa folosirea limbilor minoritare în relația cu instituțiile publice.

Având în vedere faptul că întreaga România este „construită pe ideea supremației limbii române”¹⁴, folosirea limbii maghiare în relația cu administrația publică este în continuare nu doar contestată, dar și restricționată în ciuda unor documente internaționale semnate și ratificate de țara noastră. În fapt, legislația românească impune o serie de condiționalități care, de multe ori, constituie un obstacol în calea implementării acestui drept.

Un important obstacol este cel numeric: limba maternă poate fi folosită în relația cu administrația publică doar în acele localități în care ponderea unei minorități atinge pragul de 20%, fără existența unui prag alternativ. Lipsa unui prag alternativ face ca o comunitate de aproximativ 46.000 de oameni, cum e comunitatea maghiară din Cluj, să nu aibă acest drept deoarece nu este atins pragul de 20% din întreaga populație a municipiului. Consiliul Europei a criticat adeseori România pentru aceste prevederi și a atras de multe ori atenția că pragul impus este mult prea ridicat.¹⁵

Un neajuns important în aplicarea drepturilor identitare o reprezintă practica instanțelor care adeseori interpretează legislația românească foarte restrictiv și nu permite afișarea unor inscripții de interes public (cum ar fi numele de străzi, piețe etc.) în limba maternă a minorităților naționale, în ciuda unor prevederi ale Convenției-cadru. Chiar președintele României, Klaus Iohannis a atacat la Curtea Constituțională drepturi care sunt explicit consacrate prin Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale.¹⁶

Una dintre ideile principale care se desprinde din lucrarea recenzată este că, în materie de respectare a drepturilor lingvistice, capacitatea de implementare a acestora

13 Gabriel Bădescu, Mircea Kivu, Monica Robotin, *op. cit.*, p. 38.

14 András Bethlendi, *op.cit.* 181.

15 Comitetul Consultativ privind Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. Comentariul tematic nr. 3. Drepturile lingvistice ale persoanelor aparținând minorităților naționale în temeiul Convenției-cadru (ACFC/44DOC(2012)001)

16 V. Adrian Szelmenczi, „Reacția României la Avizul nr. 4 la Comitetului Consultativ referitor la aplicarea CPMN”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1/2019, pp. 32-35..

de către statul român și-a atins limitele. Supremația constituțională a limbii române este folosită de entitățile care ar trebui să aplice drepturile lingvistice (de la autorități publice centrale și locale, până la instanțe, inclusiv Înalta Curte de Casație și Justiție) ca pretext pentru a le contesta, respectiv pentru a le restricționa. Bethlendi observa în lucrarea analizată că, în această situație, „statutul inegal ale limbilor nu poate fi tematizat legal în fața instanțelor”¹⁷ pentru că, din punct de vedere legal, „limba etnicilor maghiari nu poate beneficia de tratament egal cu limba română nici acolo unde maghiarii sunt majoritari”. Astfel, problematica tratamentului inegal nu poate fi invocată în fața instanțelor românești ca un act de discriminare.¹⁸

Soluțiile pentru îmbunătățirea cadrului legislativ cu privire la aceste aspecte sunt regăsite în mai multe democrații occidentale și presupun ca, cel puțin la nivel regional, limba maghiară să fie oficială, alături de limba română. Exemplul maximal, care, consideră autorul, ar putea fi luat în calcul și pentru minoritatea maghiară din România, este cel finlandez care oferă limbii suedeze un statut de limbă oficială prin intermediul Constituției, în condițiile în care procentul vorbitorilor de limbă suedeză din acest stat este similar cu procentul vorbitorilor de limba maghiară din România.¹⁹

O altă dimensiune a drepturilor lingvistice o reprezintă dreptul folosirii limbii materne în justiție, temă căreia i se rezervă un capitol separat în lucrare. În genere, acest drept este legat și de dreptul fundamental la un proces echitabil și are o valoare mai degrabă instrumentală, adică asigură funcția de comunicare. De aceea, marja de apreciere a statelor în acest domeniu este destul de largă.

În capitolul Andreei Bodgán se pot regăsi câteva considerații interesante și importante cu privire la reprezentarea în sistemul judiciar a minorităților naționale, aspecte care nu sunt subiect explicit al tratatelor și convențiilor internaționale cu privire la drepturile omului. Astfel, autoarea capitolului arată că, în materie de folosire a limbii materne în justiție și a reprezentării în sistemul judiciar, cele mai favorabile prevederi erau conținute în Constituția din 1952 care nu doar că asigură folosirea liberă a limbii materne, dar prevede și ca, în zonele în care minoritatea este în majoritate, să fie numiți funcționare „din rândul naționalităților respectiv sau al altor localnici care cunosc limba și nivelul de trai al populației respective”²⁰. Desigur că, în cele din urmă, autoritățile comuniste nu au mai pus în aplicare aceste prevederi, însă merită să punctăm maniera progresistă în care este tratată această problematică.

Autonomia culturală și autonomia teritorială

Conceptul de autonomie pe criterii etnice este tratat în două capitole distincte (Capitolul al IV-lea *Autonomia culturală*, semnat de Bálint Kovács și Capitolul al VI-

17 András Bethlendi, *op.cit.* 182

18 Ibidem

19 Există în volumul discutat câteva argumente solide pentru care România ar trebui să preia, măcar în parte, modelul finlandez, deoarece, din punct de vedere istoric și demografic, situația vorbitorilor de suedeză din Finlanda este similar cu cel al maghiarilor din România. (vezi András Bethlendi, *op. cit.* p. 176)

20 Andrea Bogdán, în *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, p. 196.

lea *Autonomia culturală* Gyula Fábíán), ambii autori pornind la premisa că asemenea aranjamente reprezintă un mijloc important prin care minoritățile naționale își pot prezerva identitatea proprie și li se asigură pe deplin participarea la viața publică.

Autonomia culturală este una non-teritorială și dă minorităților naționale dreptul de a se guverna prin propriile instituții în ceea ce privește domeniile culturale și sociale. Deși convențiile și tratatele internaționale se feresc să vorbească despre asemenea drepturi, autonomia culturală reprezintă o punere în practică a unor drepturi colective.

Autonomia teritorială este și ea „un mijloc de integrare efectivă” care, în plus față de autonomia culturală, presupune o împărțire a puterii între minoritate și majoritate „având ca scop protejarea/ conservarea caracterului special al unei comunități” într-un teritoriu în care acesta se află în minoritate²¹. Asemenea aranjamente, fără a fi universale, există în multe state democratice (autonomia culturală acordă minorităților de pe teritoriul lor Estonia, Letonia, Ungaria, Serbia etc, în timp ce sisteme de autonomie teritorială se găsesc în Italia, Finlanda și alte state).

O concluzie care rezultă din ambele capitole și care a ajuns să fie îmbrățișată de mulți experți în domeniul drepturilor omului este faptul că autonomiile duc la atenuarea considerabilă a conflictelor și a tendințelor secesioniste, nu la escaladarea lor. În acest sens, cel mai bun exemplu este cel al Italiei, care a aplanat astfel tendințele de secesiune existente în Tirolul de Sud.

Autonomia teritorială și culturală nu sunt drepturi consacrate în nici un document internațional cu privire la drepturile omului. Aspecte privind asemenea aranjamente sunt menționate în documente ale OSCE (Liniile directoare Ljubljana pentru integrarea societăților diverse²² și Recomandările de la Lund cu privire la participarea efectivă a minorităților naționale la viața publică²³) ca modalități de rezolvare a conflictelor și consolidare a participării persoanelor aparținând minorităților naționale, însă acestea nu reprezintă o obligație explicită cu privire la acordarea unor asemenea drepturi. În aceste condiții, acordarea autonomiei este exclusiv o prerogativă a statelor.

Autorii remarcă că, mai ales în zona Europei Centrale și de Est, minoritățile naționale sunt subiect de siguranță națională. România nu face deloc excepție în această privință, iar instituțiile forță tratează orice revendicare de acest tip a minorității maghiare ca fiind un atentat la integritatea teritorială și suveranitatea națională. Atitudinea autorităților române față de subiectul autonomiei în general, documentat și de autorii prezentului studiu este de respingere totală, pe motiv că aceasta ar compromite suveranitatea și integritatea teritorială a statului.

Astfel, discursul public în România pe acest subiect este departe de a fi unul obiectiv. Una dintre principalele idei vehiculate de actorii publici este aceea că autonomia, cea teritorială în special, este o revendicare care nu doar că este în opoziție cu prevederile Constituției României, ci ar fi chiar împotriva reglementărilor internaționale. În apărarea acestui punct de vedere, Guvernul României, în Comentariile sale la a patra Opinie a

21 Gyula Fábíán, *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, p.318.

22 „În anumite împrejurări, aranjamentele teritoriale de autogovernare, cum ar fi delegarea teritorială a competențelor, pot facilita și reprezentarea grupurilor minoritare”, p. 51

23 Parag. 19-21.

Comitetului Consultativ cu privire la Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, a citat în mod (cel mai probabil, intenționat) eronat un raport al Comisiei de la Veneția cu privire la statutul provinciei Taraclia din Republica Moldova. În fapt, Comisia afirmă exact contrariul, anume autonomiile teritoriale nu sunt împotriva normelor și principiilor internaționale în domeniu” și chiar invită statele să dezbată asemenea subiecte cu toți factorii interesați.²⁴

Gyula Fábíán, în capitolul său dedicat autonomiei teritoriale, consideră că, prin garantarea unei forme de autonomie, un stat face trecerea de la politica de tolerare la politica de promovare/ dezvoltare a minorităților naționale și acesta acceptă perspectiva supraviețuirii pe termen lung a minorităților. Fábíán consideră că refuzul statului român de a acorda autonomie maghiarilor ascunde, de fapt, aspirația acestuia de a-i asimila. Concluziile capitolului indică o îngrijorare cu privire conviețuirea pașnică în viitor a acestei minorități cu majoritatea română în condițiile în care statul român refuză constant să dialogheze pe subiectul autonomiei. Este greu de crezut în acest moment să anticipăm în ce măsură Fábíán are dreptate, însă este limpede că atitudinea reprezentanților statului român nu ajută la o bună conviețuire între minoritatea maghiară și majoritatea română.

Folosirea simbolurilor

Problematica simbolurilor, abordată în capitolul al V-lea, semnat de Előd Pál, este introdusă cu prezumția că simbolurile comunitare ale maghiarilor (drapel – tricolorul maghiar și drapelul secuiesc, limba, imnul și ziua de 15 martie) sunt considerate a fi foarte importante pentru minoritatea maghiară din România, un mijloc de preservare a identității. Din aceste motive, maghiarii își doresc să le folosească în mod nerestricționat, chiar și în situații din viața de zi cu zi, nu doar cu ocazia sărbătorilor specifice ale comunității.

Cu toate că, așa cum se arată în capitol, nici un document internațional nu atestă în mod expres dreptul de folosire a simbolurilor naționale, autorii subliniază că acest drept trebuie privit ca o componentă a dreptului la identitate. Articolul 6 al Constituției României prin care se „recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale și religioase” implică, la o interpretare cu bună credință, un drept de folosire a simbolurilor. Cu toate acestea, în practică, tendința principală a autorităților române este de a restricționa cât mai mult folosirea simbolurilor identitare ale minorității maghiare, cele mai multe situații fiind legate de folosirea în spațiul public a tricolorului maghiar și a steagului secuiesc.

În ciuda unor, cum spuneam, prevederi constituționale generoase, prima condiționalitate apare prin intermediul reglementării privind folosirea drapelului de stat al României (Legea 75/ 1994) care, la articolul 7 statuează că „[d]rapelele altor state se pot arbora pe teritoriul României numai împreună cu drapelul național și numai cu prilejul vizitelor cu caracter oficial de stat, al unor festivități și reuniuni internaționale, pe clădiri oficiale și în locuri publice stabilite cu respectarea prevederilor prezentei legi”. De asemenea, aceeași lege stabilește, în mod curios, la articolul cu 4, ceea ce nu este interzis,

²⁴ V. Adrian Szelmenczi, „Reacția României la Avizul nr. 4 al Comitetului Consultativ referitor la aplicarea CPMN”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1/ 2019, p. 27

anume că „[d]rapelul României poate fi arborat de persoane fizice la domiciliul sau reședința lor, precum și de persoane juridice, altele decât cele prevăzute la art. 3, la sediile acestora”. Deși o asemenea abordare nu ridică neapărat probleme, de multe ori instanțele românești nu aplică principiul conform căruia ceea ce nu este permis, este interzis. Astfel, s-ar putea presupune că, pentru arborarea unor simboluri identitare în spațiul privat, este nevoie de o prevedere legislativă care să prevadă în mod explicit această posibilitate.

Legea 75/ 1994 introduce primul obstacol în folosirea tricolorului maghiar, care este considerat de autoritățile române ca fiind drapel al statului maghiar, motiv pentru care restricționează folosirea acestuia în virtutea legii sus-menționate. În ceea ce privește steagul secuiesc, autoritățile publice au creat o practică din a-l asocia mijloacelor de publicitate, aplicându-i legea 185/ 2013. Mai mult decât atât, o decizie a Înaltei Curți de Casație și Justiție a statuat că folosirea drapelului secuiesc de către autoritățile locale din județul Harghita reprezintă propagandă naționalist șovină în sensul O.G. 137/ 2000 privind prevenirea și combaterea faptelor de discriminare. Astfel, au fost create toate instrumentele legale și administrative în vederea restricționării folosirii simbolurilor maghiare.

Situațiile concrete de restricționare abuzivă a folosirii simbolurilor maghiare apar cu recurență și sunt documentate în diferitele rapoarte interne și internaționale. Comitetul Consultativ pentru Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale le-a menționat în ultimul său *Aviz*.²⁵ Demn de menționat este și faptul că România a respins cu o vehemență neobișnuită concluziile și recomandările Comitetului Consultativ, fapt ce denotă o lipsă de voință politică în a-și corecta practicile abuzive. Astfel, nu e de mirare că situația în acest domeniu a cunoscut o evoluție negativă, astfel că în ultimii ani (2018²⁶, 2019²⁷, 2020²⁸ și 2021²⁹) Prefectura Covasna a amendat primăria Sfântu Gheorghe pentru decorarea orașului cu drapelul maghiar cu ocazia zilei de 15 martie, ziua maghiarilor de pretutindeni. Legea invocată de prefecti este legea 75/ 1994, mai precis, prefectii au invocat faptul că drapelele maghiare nu au fost însoțite de drapelul de stat al României. Astfel, aceștia pretind că nu au sancționat arborarea drapelelor maghiare, ci lipsa celor românești. În fapt, este vorba de o citire eronată a acestei legi pentru că, dacă se prezumă

25 V. Adrian Szelmenczi, „Cu privire la Avizul nr. 4 al Comitetului Consultativ referitor la aplicarea de către România a Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2/ 2018.

26 Amendă după arborarea steagului Ungariei, 15.03.2018 - <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/amenda-dupa-arborarea-steagului-ungariei-895338>, Accesat la data 30.06.2021.

27 Primarul Municipiului Sfântu Gheorghe contest amenda dată de Prefectură de Ziua Maghiarilor de Pretutindeni, 26.03.2019 - <https://www.agerpres.ro/administratie/2019/03/26/covasna-primarul-municipiului-sfantu-gheorghe-contesta-amenda-data-de-prefectura-de-ziua-maghiarilor-de-pretutindeni--281288>, Accesat la data 30.06.2021.

28 Primarul din Sfântu Gheorghe a fost amendat de prefect cu 10 mii de lei după ce a arborat în piața centrală doar steagul Ungariei, fără steagul României cum prevede legea, de ziua națională a maghiarilor, 19.03.2020 - <https://www.g4media.ro/primarul-din-sfantu-gheorghe-amendat-de-prefect-cu-10-mii-de-lei-dupa-ce-a-arborat-in-piata-centrala-doar-steagul-ungariei-fara-steagul-romaniei-cum-prevede-legea-de-ziua-nationala-a-maghiarilor-a.html>, Accesat la data 30.06.2021.

29 Primarul din Sfântu Gheorghe a fost amendat pentru că a pus în oraș steaguri cu roșu-alb-verde de Ziua Maghiarilor de Pretutindeni, 17.03.2021 - <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/primarul-din-sfantu-gheorghe-a-fost-amendat-pentru-ca-a-pus-steaguri-cu-rosu-alb-verde-de-ziua-maghiarilor-de-pretutindeni-1469802>, Accesat la data 30.06.2021.

că tricolorul roșu-alb-verde este drapelul Ungariei (ceea ce nu este cazul³⁰), oricum acesta nu ar putea fi arborat decât cu ocazia unor evenimente cu caracter internațional, conform articolului 7 al Legii 75/ 1994. Cu alte cuvinte, o astfel de interpretare a Legii 75 nu protejează arborarea însemnelor naționale maghiare nici măcar cu ocazia sărbătorilor naționale ale minorității. Mai mult decât atât, de fapt, legea interzice arborarea oricărui drapel străin în orice context care nu este legat de o vizită de stat sau eveniment cu caracter internațional. Astfel, este limpede că o aplicare riguroasă a acestui articol de lege ar duce imediat la îndepărtarea oricărui drapel străin de pe teritoriul României, cum este cazul, de exemplu, celor arborate pe frontispiciile unor hoteluri, restaurante sau alte locuri private. Astfel, se poate prezuma că intenția autorităților române este de fapt de a găsi un temei juridic intern pentru hărțuirea comunității maghiare, nu de a aplica o lege anume.

Așa cum se poate vedea în capitolul discutat, practica de a restricționa folosirea drapelurilor minorităților naționale, nu se regăsește în regimurile democratice. Pál oferă câteva exemple de bune practici (Slovenia, Ungaria, Serbia) care reglementează dreptul de utilizare a simbolurilor proprii fie la nivel constituțional, fie la nivel legislației obișnuite. De asemenea, este de dorit ca minoritățile naționale să aibă dreptul de a-și stabili singure propriile simboluri naționale sau identitare.

La câteva luni de la publicarea volumului în discuție, aspectul cu privire la folosirea simbolurilor naționale de către persoane private fost tranșat de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg care, în cauza *Tőkés c. României* a decis că statul român a încălcat dreptul libertatea de exprimare prin restricționarea afișării drapelului secuiesc și al regiunii istorice Partium. Temeiul legal al acestei restricționări a fost, ca și în alte cazuri, Legea nr. 185/ 2013 privind autorizarea și amplasarea mijloacelor publicitare: autoritățile române au dispus eliminarea celor două drapele de pe sediul biroului lui László Tőkés, la vremea respectivă, europarlamentar, deoarece nu fuseseră autorizate conform legii. Gabriel Andreescu concluzionează că această decizie a CEDO creează pentru statul român „obligăția să respecte arborarea steagurilor identitare așezate pe locuințele private sau pe instituțiile publice acolo unde decizia expunerii a fost luată de autoritățile competente și organizată astfel încât să nu intre în opoziție cu reglementările referitoare la arborarea steagului național”³¹.

Concluzii

Deși România are ambiția de a se prezenta ca un stat care a rezolvat exemplar problema minorităților naționale, de fapt, așa cum remarcă Gyula Fábíán în prefața volumului, „realitatea statutului juridic al minorităților la mijlocul anului 2020 ne arată – vrem sau nu vrem, acceptăm sau negăm – o imagine pe alocuri sumbră și fără perspective”³². În fapt, cea mai mare problemă în ceea ce privește acest domeniu al drepturilor omului este faptul că țara noastră nu are o lege-umbrelă pentru drepturile minorităților naționale, aspect care

30 UDMR a adoptat acest drapel, alături de cel secuiesc, ca fiind drapel identitar la Congresul său din 2019, tocmai pentru a-l scoate de sub incidența Legii 75/ 1994.

31 Gabriel Andreescu, „Ciuđătenia opiniei disidente în cauza *Tőkés c. României*”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2, 2021.

32 Gyula Fábíán, *op. cit.*, p. XI.

este menționat în aproape fiecare capitol al volumului. De altfel, și Comitetul Consultativ pentru Convenția-cadru remarca același lucru și tocmai pe seama acestui fapt pune și numeroasele litigii pe tematica drepturilor minorităților naționale care, adeseori, nu sunt soluționate în favoarea acestora.

Această prezumție a legislației acoperitoare cu privire la drepturile minorităților naționale (adeseori ridicată la rang de ideologie de stat și acceptată de aproape toți actorii publici – fie că sunt politici sau lideri de opinie) generează efecte în lanț: România respinge cu vehemență criticile pe acest subiect, refuză să-și îmbunătățească legislația și, probabil cel mai grav, stigmatizează orice revendicare a minorității maghiare, considerând-o ilegală, ilegală și, chiar împotriva faptelor, în contradicție cu legislația internațională.

În fapt, această lucrare vine să ridice un semnal de alarmă cu privire la faptul România nu urmărește prezervarea minorităților naționale ci că „este adepta unei atitudini de reglementare juridică [...] care, pe termen lung, țintește asimilarea, îndepărtarea sau ingrarea prin pierderea identității minorității maghiare, pe modelul minorității săseși sau evreiești”³³. Având în vedere faptul că acest mesaj vine din partea unor practicieni în domeniul drepturilor minorităților naționale care, în același timp sunt și reprezentanți ai minorității maghiare, consider că mesajul trebuie luat în serios.

33 Idem, p. XII.